

УСХОДНЕПАЛЕСКІЯ АБРАДЫ, ЗВЯЗАНЫЯ З ПЕРАХОДАМ У НОВАЕ ЖЫЛЛЁ

У сістэме народных уяўленняў пра дом важнае месца займаюць абрады і рытуалы, звязаныя з пераходам ва ўжо пабудаванае, новае жыллё. Пры гэтым варта ўлічваць, што пабудаваны, але не заселены людзьмі дом не надзяляецца ў традыцыйнай народнай культуры нейкімі пэўнымі характарыстыкамі: гэты аб'ект усведамляецца пакуль што і не станоўча, і не негатыўна. А.К. Байбурын у сувязі з гэтым адзначае: “Вядомая амбівалентнасць дома, спалучэнне ў ім адзнак “культуры” і “прыроды”, вызначыла характар дзеянняў, накіраваных на вышчэнне прыроднага пачатку і канчатковага інкарпаравання дома ў галіну асвоенага” [1, с. 104].

У традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў абрад пераходу ў новы дом атрымаў назву *ўваходзіны*, або *ўлазіны* і заўсёды асэнсоўваўся як сітуацыя, цесна звязаная з лёсам чалавека. Як падкрэсліваюць А. Катовіч і Я. Крук, “народная культура заўсёды была зарыентавана на гармонію суадносінаў паміж людзьмі і наваколлем, а таксама паміж членамі вясковай абшчыны”. Менавіта таму “пошук вырашэння вызначальнай ідэі абапіраўся на некалькі формаў ці зместаўтваральных прынцыпаў, але галоўным сярод іх заставаўся прынцып падабенства. Таму каб у хаце “поўнілася” – павышаўся дабрабыт, пашырылася гаспадарка, павялічвалася колькасць дамачадцаў, улазіны прымяркоўвалі да растучай фазы Месяца – маладзіка і поўні. Кожны дзень тыдня меў сваю ўласную характарыстыку і суадносіўся з той ці іншай планетай нашай сонечнай сістэмы. Беларусы аддавалі перавагу так званым мужчынскім дням – аўторку і чацвяргу. Акрамя таго, вялікай пашанай карысталася нядзеля. Дзень таксама быў дакладна структурыраваны. Найбольш спрыяльным лічыўся час, калі сонца ўзыходзіла і заходзіла за лінію гарызонту. Разам з тым поўдзень лічыўся часам для провадаў у “той” свет памерлых” [4, с. 4].

Вучоныя называюць наступныя найбольш пашыраныя рытуальныя дзеянні, звязаныя з пераходам у новы дом:

- першымі ў хату ўпускалі або чорнага ката, або пеўня;
- сям’я гаспадара новай хаты засялялася на наступны дзень; гаспадар трымаў ручнік, за які браліся ўсе дамачадцы, і так адным цэлым яны заходзілі ў хату; пры гэтым маці несла хатні абраз;
- калі ў новую хату засялялася сям’я, якая не мела дзяцей, то прасілі першай (пасля рытуальных жывёл) зайсці цяжарную жанчыну, каб у новай хаце нарадзіліся дзеці;
- дзень засялення ў новую хату абавязкова суадносілі са спісам “неспрыяльных дзён”. Адным з самых “шчаслівых” лічыўся Сямёнаў дзень – 14 верасня; спрыяльным лічыўся і дзень Увядзення Багародзіцы ў храм – 4 снежня;
- са старой хаты ў новую абавязкова пераносілі агонь; у старой хаце трэба было замясіць хлеб, затым перанесці дзяху з цестам у новую, накрывшы яе вывернутым кажухом; хлеб выпякалі ўжо ў новай хаце;
- каб Дамавік перайшоў у новую хату, са старой трэба было ўзяць чыгун з вугельчыкамі, стары лапаць, стары венік, памяло, дзяху з цестам;
- у новую хату не прыносілі тую частку мэблі, посуд і іншыя рэчы, якія выкарыстоўваліся раней у пахавальным абрадзе; у той жа час лічылася: калі ў хату

прывнесці трохі старой мэблі, то ў ёй “паселіцца старое шчасце” [5, с. 4].

Шматлікія звесткі, звязаныя з абрадамі пераходу ў новае жыллё, да нашага часу захаваліся на тэрыторыі Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці.

Жыхары Веткаўшчыны, як сведчаць сабраныя матэрыялы, у асноўным прытрымліваюцца традыцыйных уяўленняў, якія звязаны з уваходзінамі.

Так, на пытанне аб тым, як называецца ўрачысты пераезд у новы дом, інфарматыры выкарыстоўвалі словы ўходзіны (рус. *входины*) або ўлазіны: *Мы ўходзіны атмечалі. Прыглашалі родственикаў, кумаўёў. У каго была вазможнасць – атмечалі, але большую часць не было вазможнасці* (Атрошкіна Н.П., 1929 г.н., в. Хальч, Веткаўскі р-н); *Не атмечалі входин, не было когда. С коморки переселились в прихожую, а зал был не достроен. Постепенно, не сразу построили* (Пятрова М.Ц., 1927 г.н., г. Ветка); *Улазіны атмячалі, у каго была вазможнасць. Радзіцеляў болей звалі, кумоў, сватоў* (Барсукова Е.Л., 1944 г.н., в. Неглюбка, Веткаўскі р-н). У некаторых выпадках слова ўходзіны асэнсоўваецца як архаічны эквівалент сучаснага наймення *наваселле*: *Мы сейчас называем новоселье, а раньше говорили уходины* (Данцоў Л.І., 1960 г.н., г. Ветка).

Наступны адказ на азначанае вышэй пытанне сведчыць аб разуменні ўваходзінаў толькі як свята, пазбаўленага абрадавых дзеянняў: *Наваселле назавалась. Усяляліся з песнямі, з балалайкай, частушкамі. Гарэлку пад паху – наваселле значыць удалось!* (Ульянава М.П., 1931 г.н., г. Ветка). З інфармацыі жыхаркі г. Ветка М.У. Падабедавай (1923 г.н.) вынікае, што звесткі аб адпаведных абрадах і рытуалах у часткі жыхароў увогуле не захаваліся: *Я не знаю, как называлось, у нас таково не было. Переехали, и усё тут.*

Добра вядома, што пры перасяленні гаспадароў у новы дом яго першымі “жыхарамі” з’яўляюцца хатнія жывёлы, найчасцей – кот ці кошка. На думку А. Катовіч і Я. Крука, гэты даволі пашыраны ў беларусаў звычай звязаны з уяўленнем аб тым, што “новае жылло павінна ўзяць сабе “ахвяру” – таго, хто першым у яго зойдзе. Каб пазбегнуць страт у коле дамачадцаў, народная мудрасць прыдумала вельмі тонкі абрадавы ход: першымі ў хату ўпускалі або чорнага ката, або пеўня [5, с. 4]. Разам з тым, нельга не ўлічваць і актуалізацыю ў гэтым выпадку “чартагонных” уласцівасцяў пеўня або ката, аб чым у свой час пісаў А.К. Сержпутоўскі: “Перад уваходзінамі ў новую хату туды заносіць і саджаюць нанач пеўня і ката. Вядома, што нячыстая сіла не любіць іх, а затым пакіне тую хату” [8, с. 91]. Акрамя таго, згодна з рускімі вераваннямі, “чорная кошка, як і чорны сабака, засцерагаюць дом ад маланкі”; на Берасцейшчыне вераць у тое, што кот з’яўляецца “гаспадаром хаты”, таму калі “кот пропадэ – то і хазяйство пропадэ” [2, с. 638].

На пытанне аб тым, што ім вядома пра названы звычай, жыхары Веткаўшчыны давалі розныя адказы. У большасці выпадкаў яны пацвярджаюць існаванне звычайна ўваходзінаў з “удзелама” ката (кошкі), але не тлумачаць пры гэтым, чаму менавіта гэтая хатняя жывёла становіцца першым “навасёлам”: *Коціка пускалі, а хто яго знае нашто? Но эта дзелалі, штоб пераначаваў, еслі жывы і неўредзімы – эта харашо. Было, у адніх не выжыў* (Атрошкіна Н.П., 1929 г.н., в. Хальч, Веткаўскі р-н); *Як ужо пастроілі, так у хату кошку первую пускалі. Там яшчэ не жылі, а ката ўжо заносілі* (Ульянава М.П., 1931 г.н., г. Ветка); *Кошку, да и сейчас кошку у квартиру пускають* (Падабедава М.У., 1923 г.н., г. Ветка); *Ката пускалі, а зачым – не знаю, нашто* (Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Слабада Веткаўскага р-на); *Уносілі чорнага ката, а чаго – я этага не знаю. Штоб пераначаваў* (Барсукова Е.Л., 1944 г.н., в. Неглюбка, Веткаўскі р-н).

У адказах дзвюх інфарматараў, якія жывуць у г. Ветка, робіцца спроба тлумачэння апатрапейнай ролі ката ці пеўня: *У перваю очарадзь кот ішоў, ідзе хазяйка первая і несе ўперад ката. Кот – эта хазяін двара* (Судзілоўская Н.В., 1941 г.н., г. Ветка); *В новыі дом на празднік переезжаюць. Первымі пускаюць ката і петуха. В новыі дом хазяін ідет первым с іконой, хазяйка несёт петуха. Говорят: петух споет – Свят Дух праскочит. Так говорила моя маты* (Данцоў Л.І., 1960 г.н., г. Ветка).

Павер’і, згодна з якімі спеў пеўня адганяе нячыстую сілу, з’яўляюцца даволі распаўсюджанымі і вядомымі розным славянскім народам: “Крыку петуха прыписываецца спосабнасць прогоняць нечыстую сілу, болезні, устраняць влияние смерці. С первым пением петуха исчезают оборотни, ведьмы, ходячие мертвецы и другие ходячие демоны, теряют силу их вредоносные чары” [3, с. 29]. Параўн. таксама выслоўе *Меў чорт нарадзіцца, да пятах запеў* [7, с. 163] і змест наступнай народнай легенды: “Д’ябал нёс камень здалёку, каб запрудзіць Дзвіну, але запяў пятах, і д’ябал кінуў камень у балота, неданесшы да Дзвіны ўсяго некалькі вёрст” [6, с. 361].

Важнае значэнне надавалася тым прадметам, якія заносілі ў новую хату пры засяленні саміх жыхароў ужо пасля таго, як у доме – “неасвоенай прасторы” – нейкі час праводзяць хатнія жывёлы. Самая галоўная роля надаецца ў такім выпадку іконе: *Перва ўносілі ікону, прасілі Бога, штоб ў новай хаце было добре. Ставілі яе на кут* (Кірушкін І.І., 1940 г.н., г. Ветка); *Унеслі ўперад себе ікону і паставілі на кут, у вугал дома* (Судзілоўская Н.В., 1941 г.н., г. Ветка). Разам з іконай заносілі найбольш сакралізаваныя прадметы: хлеб – сімвал багацця, матэрыяльнага дабрабыту і здароўя; стол – увасабленне сям’і, паяднай з продкамі. Параўн.: *Икону ўносілі, во як. Як толькі ў хату перыходзіць сталі, пад поўню, бярэш ікону і хлеба булку, кладзеш у хлеб соль і ложыш на вакно кала кута, стала ж яшчэ не было. Становіш на тое вакно, як на двор, не к пуні, а на вуліцу. З рушнічком, як і ўсягда* (Барсукова Е.Л., 1944 г.н., в. Неглюбка, Веткаўскі р-н); *Первым ікону занасілі, тады стол. Ставілі ікону на кут, вугал ва ўсіх адзін і той жа. Свяшчэннік асвятчаў, малітву гаварыў* (Атрошкіна Н.П., 1929 г.н., в. Хальч, Веткаўскі р-н); *Заносілі ў хату ікону, стол, соль і хлеб. Соль і хлеб станавілі на стол, ікону – у кут, садзіліся і трапезнічалі першы раз у новым доме* (Ульянава М.П., 1931 г.н., г. Ветка).

З наступных адказаў веткаўскіх інфарматараў вынікае, што адначасова з іконай важная роля ў абрадзе ўваходзінаў надавалася звычайным прадметам хатняга ўжытку. Такое “размеркаванне” сімвалічнай нагрузкі сведчыць аб непарыўным яднанні ў народнай свядомасці духоўнага і матэрыяльнага пачаткаў: *Як заходзіш у дом, должна занесці вилки, качаргу, ёмку, чыгунок. Икону вешали на кут. А дзежку каля печкі куда-небудзь ставілі* (Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Слабада Веткаўскага р-на); *Икону вносили. Потом стол, стул и вилки. Надо было икону поставить в красный угол, а стол посреди комнаты* (Данцоў Л.І., 1960 г.н., г. Ветка).

Такім чынам, сучасная народная духоўная культура Веткаўшчыны адлюстроўвае шматлікія архаічныя вераванні, звязаныя з важнай падзеяй у жыцці чалавека – пераходам у новае жыллё. Як сведчыць прыведзены матэрыял, у свядомасці мясцовых жыхароў традыцыйныя язычніцкія ўяўленні аб магічных уласцівасцях хатніх жывёл і прадметаў хатняга ўжытку арганічна спалучаюцца з хрысціянскім светапоглядам.

Спис літаратуры

1. Байбурин, А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурин. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1983. – 188 с.
2. Гура, А.В. Кошка, кот / А.В. Гура // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – Т. 2. – М.: Междунар. отношения, 1999. – С. 637–640.
3. Гура, А.В. Петух / А.В. Гура, Е.С. Узенёва // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н.И. Толстого. – Т. 2. – М.: Междунар. отношения, 1999. – С. 28–35.
4. Катовіч, А. “Стаіць святліца нова зрублена”, або Як увайсці ў новую кватэру / А. Катовіч, Я. Крук // “Звязда” 20. 10. 2007.
5. Катовіч, А. Уваходзіны, уходзіны, улазіны / А. Катовіч, Я. Крук // [Звязда](#) 22.12.2010.

6. Легенды і паданні / Склад. М.Я. Грынблат і А.І. Гурскі; Рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.

7. Прыказкі і прымаўкі у дзвюх кнігах: Рэд. А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 2. – 616 с.

8. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў: Беларуская этнаграфія ў доследах і матэрыялах. Кн. VII / А.К. Сержпутоўскі. – Менск: Бел. АН, 1930. – 383 с.